

УДК 159.9

**PSYCHOLOGICAL PHENOMENOLOGY OF STUDENT
COMMUNICATION IN EDUCATIONAL AND PERSONAL CYBER SPACE
ПСИХОЛОГІЧНА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ
В ОСВІТНЬОМУ ТА ОСОБИСТОМУ КІБЕРПРОСТОРИ**

Gordienko A. W. / Гордієнко А. В.

*graduate student of the Department of Psychology and Pedagogy,
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Skovorody 2, 040 70
аспірант кафедри психології та педагогіки,*

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Сковороди 2, 040 70

Анотація. В статті розглядаються особливості спілкування студентів в інтернет-просторі, представлені результати емпіричного дослідження, окреслена феноменологія діяльності та спілкування студентів в освітньому процесі (контрпродуктивні та продуктивні стратегії поведінки, івентуальність, комунікативні обгортки освітнього процесу в кіберпросторі).

Ключові слова: проблемне використання інтернету (PIU), продуктивна діяльність в інтернет-просторі, кіберпростір, освітній кіберпростір, особистий кіберпростір, контрпродуктивні стратегії поведінки, подієвість в кіберпросторі, івентуальність, комунікативні обгортки освітнього процесу в кіберпросторі.

Вступ.

В сучасному світі, який наповнений складними економічними та соціальними проблемами, серйозними чинниками впливу на людину виступають неймовірний обсяг інформації та постійне додавання технологій, що пропонують нові інструменти діяльності та все більше можливостей спілкування. Окреслені чинники відіграють суттєву роль в освітньому процесі. Студентам необхідно постійно адаптуватися в процесі навчання до інформаційного навантаження, до зростаючої кількості технологій, які необхідно використовувати. Молодим людям доводиться приймати рішення в ситуаціях з великими можливостями вибору, непомірного інформаційного навантаження та незбагненності того, що відбувається навколо. В таких умовах студентам непросто планувати своє майбутнє, передбачити ймовірні проблеми та різноманітні ризики, які виникають із рішень, які стосуються їхнього навчання та професійного самовизначення. Проблеми, викликані впровадженням інформаційних та комунікативних технологій, що постійно оновлюються і зумовлюють надмірну кількість як бажаних, необхідних, так і вимушених контактів, складають суттєвий елемент життя в сучасному суспільстві. На основі технологій, що подаються в глобальній мережі, формуються нові форми соціального досвіду, спілкування та інтеракцій, які наповнюють освітній процес та недостатньо досліджені.

Аналіз досліджень і публікацій. В психології уважно вивчаються психологічні наслідки використання інтернет-технологій. В першу чергу психологи зосереджували увагу переважно на яскравих проблемах проблемного використання інтернету (problematic internet use (PIU)) [1,5,6,7,11,13,14,15,17,19]. Зокрема були визначені такі особливості проблемного використання технологій як надмірна активність в інтернеті [5,14], виникнення різних видів залежності [6,13,19], зниження концентрації уваги [1,5], посилення тенденції до миттєвого

задоволення та порушення здатності працювати над довгостроковими програмами діяльності [1,5,14,15], зменшення можливостей для глибокого мислення, яке необхідне для творчості [5], інформаційне когнітивне перевантаження, яке шкодить запам'ятовуванню та розвитку довготривалої пам'яті, порушення процесу традиційного читання та уникнення читання [5]. В сфері спілкування в інтернеті проявилися варіанти асоціальної поведінки, коли люди говорять та виявляють себе в Інтернеті так, як вони не діяли б в реальному контексті: відсутність мінімальної ввічливості, токсичне саморозкриття, погрози та агресія [2,3,5,9,10,12,16,18]. Дослідники звертали увагу на нехтування соціальними нормами, деформацію соціальних та емоційних потреб, навички маніпулювання та контролю інших, які змінили репертуар соціальної поведінки і утворили фон соціального життя [2,3,8,9,10,16,18]. Виразним моментом спілкування в інтернеті став, виділений американським психологом Джоном Сулером і номінований ним «**ефект розгальмовування**» («online disinhibition effect»), що полягає в ослабленні норм і правил соціальної поведінки прийнятих у реальному спілкуванні та вільному виявленні потреб, почуттів, суджень, які обмежені певними контекстуальними нормами у реальному житті [16]. Ефект часто набував особливо злякисного варіанту «токсичного розгальмовування» (toxic disinhibition) [16].

Грунтовно досліджуються найбільш конфліктні та деструктивні форми соціальної поведінки в інтернет-просторі (моббінг, буллінг, тролінг тощо) [2,9,10]. Тим не менш інтернет створив надзвичайно багате інформаційне, лінгвістичне і комунікативне середовище, яке змінило процеси опановування досвіду, діяльності та спілкування, які стали чинниками позитивних змін соціальному та освітньому контекстах. Вияву та аналізу таких позитивних змін в діяльності та в спілкуванні сучасних студентів присвячено наше дослідження.

Виклад основного матеріалу.

Для охоплення нового людського досвіду в світі інтернету, онлайн мереж, використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій є важливим і корисним **концепт кіберпростору**.

Кіберпростір — багатовимірна реальність соціальних та психологічних феноменів, що утворюється і розвивається в процесі використання інформаційних та комунікативних технологій, інтернету та соціальних мереж. Актуальність дослідження кіберпростору та його вимірів зумовлена багатогранністю його явищ, їх якісними особливостями, для яких не розроблені загально прийняті дослідницькі теоретичні, практичні та діагностичні підходи. До того ж викликані цією новою реальністю психологічні особливості стрімко розвиваються, видозмінюються, зумовлюючи водночас динамічні та суттєві зміни суспільного життя.

У навчанні сучасні студенти діють в кіберпросторі, коли вони запускають свої комп'ютери та гаджети, налаштовують застосунки для слухання лекцій, взаємодії із викладачами та ровесниками, виконання навчальних завдань. Навчальні дії студентів доповнені тим, що вони використовують електронну пошту, вивчають сайти, створюють сторінки в різних соціальних мережах, користуються різноманітними сервісами та застосунками. Сучасні студенти,

використовуючи технології, формують також свій **особистий кіберпростір**, особистий світ, в якому вони діють, спілкуються, переживають, розкривають та творчо розвивають свій життєвий досвід.

Освітній кіберпростір, створений в навчальних закладах, формується по-іншому, цей простір сформований інституційно, є соціально нормативний, діяльнісний, змістовний. Досвід навчання, спілкування та соціальної взаємодії, що формується в освітньому та особистому кіберпросторах різняться. Суттєві відмінності існують у порівнянні із досвідом, що донедавна формувався тільки в контексті реальної («живої») діяльності та реального («живого») спілкування.

В кіберпросторі для особистого користування постійно додаються можливості, які оптимізують та збагачують процеси діяльності та спілкування, Як наслідок формується та розвивається новий досвід пізнання, діяльності, спілкування та соціальної взаємодії, виникають зміни в соціальній поведінці користувачів. Тож для дослідження цих процесів доцільно використати поняття освітнього та особистого кіберпросторів.

Кіберпростор — соціально-психологічне, інформаційно наповнене середовище, яке формується в процесі спілкування і діяльності з використанням інтернет-технологій.

Освітній кіберпростір створено інституційно. Студенти перебувають в умовах навчання в соціальному освітньому кіберпросторі, в якому їхня діяльність організована інституційно, спрямовується викладачами, є соціально ґрунтовно унормованою.

Особистий кіберпростір створюється студентами власноруч, в його формуванні визначальними є психологічні потреби студентів, їхні особисті цілі, наміри, інтенції, почуття та емоції. Особистий кіберпростір є унормованим відповідно до норм субкультури, з якою себе ідентифікує студент як автор, норми і цінності якої визначають його поведінку. Особистий кіберпростір формується суб'єктом спілкування та діяльності як соціальний та психологічний світ, який у своїх вимірах презентує особистість автора та його взаємодію із реальністю.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні закономірностей продуктивної діяльності та спілкування студентів в умовах використання інформаційних і комунікативних технологій в освітньому процесі (в освітньому та особистому кіберпросторах).

Для досягнення цієї мети проведено емпіричне дослідження діяльності студентів при вирішенні різноманітних навчальних завдань, визначені умови продуктивності діяльності, проаналізовано психологічну феноменологію, що супроводжує діяльність та спілкування студентів.

Аналіз результатів проведеного дослідження.

Дослідження охоплює період з 2019 по 2024 роки. Вибірка складала 197 осіб (студенти одного з столичних ЗВО, різних напрямів підготовки).

Дослідження розділено на наступні етапи та охопило такі групи студентів.

На першому етапі дослідженням охоплені студенти, які навчалися в реальному («живому») освітньому процесі (2019-2020).

На другому етапі дослідженням охоплені студенти, які навчалися в реальному освітньому процесі та втратили в епоху пандемії доступ до «живого»

навчання, тож їхнє навчання відбувалося онлайн (2019-2023).

На третьому етапі студенти майже повністю (за невеликими винятками) пройшли цикл підготовки онлайн (2020-2024).

На четвертому етапі студенти отримали можливість навчатися в реальному освітньому процесі у поєднанні із онлайн навчанням (2022-2024).

Учасники дослідження в процесі вивчення курсів з психології отримували завдання високого рівня складності (тести, психологічні задачі, аналіз змістовних відео матеріалів, створення малюнків візуалізацій, формування метафор, завдання, спрямовані на саморозкриття, творчі індивідуальні та групові проекти). Завдання ставили студентів в проблемну ситуацію. Студенти не отримували детальних пояснень щодо виконання та результату завдання, лише загальну орієнтацію у завданнях, визначені терміни виконання та коротке пояснення, що завдання слід вирішувати творчо, знайти власне оптимальне рішення.

На кожному етапі було проведено опитування, в якому студентів просили описати основні види активності та кількість часу щоденного перебування онлайн, проаналізувати позитивні сторони такої діяльності, вказати, які аспекти діяльності приносять найбільше задоволення при використанні доступного їм набору технологій, що саме вони найбільше цінують, що з негативного у впливі на себе усвідомлюють, а також вказати, які події (конкретні зміни в житті) відбулися з ними в кіберпросторі. Окрему частину склала робота студентів з особистісними опитувальниками, на основі яких визначено мотиви навчання, комунікативні навички, самоефективність, особливості самопрезентації в соціальних мережах, особистісні риси відповідно моделі Великої п'ятірки, особисту креативність (допитливість, уяву, складність, схильність до ризику).

Студенти в процесі дослідження вели записи про свою діяльність. В кінці учасники відповіли на низку питань про свою діяльність, пошуки рішень, цінність та користь завдань. Студентів також за бажанням залучали в фінальне спілкування, під час якого відбувався зворотний зв'язок (оцінки та коментарі до виконаних завдань) та обмін враженнями, визначення подальшого розвитку діяльності і спілкування, перспектив участі у дослідженні.

В результаті аналізу всієї сукупності отриманих даних вдалося визначити групи студентів з різною продуктивністю, рівнем творчих рішень, порівняти особливості їхнього спілкування, комунікативні навички, особистісні риси, самоефективність, особливості самопрезентації.

В дослідженні виявлені такі тенденції, властиві різним групам учасників.

Продуктивні студенти, які виявили здатність якісно та творчо вирішувати проблемні навчальні завдання, були залученими в діяльність, рефлексивними, ефективними у визначенні змісту та цінності діяльності, проявили позитивні риси в спілкуванні. Студенти цієї групи відзначалися відкритістю до досвіду, добросовісністю, були привітними, вміло спілкувалися, високо оцінили завдання, їх новизну, складність та корисність. Студенти прагнули повноцінного зворотного зв'язку, діяли творчо і зацікавлено, щоб досягти цього у фіналі дослідження.

Студенти, які змогли частково виконати завдання, мали низькі показники творчих рішень, проявляли маніпулятивні стратегії, зволікали з виконанням, були

роздратовані відсутністю чітких інструкцій щодо виконання, намагалися отримати допомогу та вказівки від викладача, навіть отримавши пояснення та допомогу, часто не могли якісно завершити свою роботу. Студенти цієї групи критикували зміст завдань, оцінювали їх як незрозумілі, нецікаві, віддалені від їх інтересів. Студенти цієї групи відзначалися конфліктністю, маніпулятивними стратегіями спілкування, самовпевненістю, егоцентричним баченням діяльності та своїх рішень, разом з прагненням до високих результатів, показово уникали зворотного зв'язку, який був би розгорнутим та завершеним.

Студенти, які виявили розуміння своїх труднощів та намагалися їх активно подолати. Частина учасників при цьому обирали соціально нормативні стратегії, інша — контрпродуктивні стратегії (порушення норм доброчесності, використання робіт інших студентів, маніпулювання існуючими та неіснуючими перешкодами у виконанні діяльності, постійні скарги на погане самопочуття).

Кіберпростору властива особливість, яку ми визначаємо як масштабна **івентуальність**, тобто наповненість подіями (**подієвість**). Івентуальність є однією із характерних особливостей спілкування, особливо в особистому кіберпросторі. В порівнянні з реальним контекстом спілкування, в якому часто студенти відзначають одноманітність та відсутність змін, подієвість в кіберпросторі, на їхню думку, є значно більш інтенсивною. В кіберпросторі відбувається надмірно багато подій в діяльності та спілкуванні. Подієвість як особливість спілкування пронизує не тільки особистий кіберпростір, а й освітній процес з використанням різних дистанційних платформ. Поки викладач пояснює матеріал, в різних осередках кіберпростору, які недосяжні для його контролю, іде обговорення дій викладача, визначаються оцінки його діяльності, розгортається різноспрямоване активне спілкування, планування спільних рішень, або аудиторії в цілому або окремих малих груп, народжуються об'єднання, домовленості, виникають «змови». Цей обсяг спілкування, недоступний для викладачів, може залучати набагато більше учасників, ніж ті, що перебувають в аудиторії, які невідомі викладачеві, однак, сприймають та оцінюють його діяльність разом із присутніми в аудиторії. Спілкування в межах такого недоступного кіберпростору визначає продуктивність зусиль педагогів, впливає на їхні репутації. Цей обсяг спілкування діє незалежно і формує особистості юних професіоналів, їхні професійні уявлення, життєві плани і стратегії більш дієво і результативно, ніж обмежене спілкування з викладачами. В класичному варіанті освітнього процесу, «без технологій», все це відбувалося б не так синхронно, енергійно, непередбачувано. Таким чином, освітні процеси онлайн набули доповнення **багатошаровими комунікативними обгортками**, закономірності та вплив яких було б важливо дослідити. Втім, такі комунікативні обгортки властиві не тільки освітнім онлайн процесам.

В нормативному кіберпросторі проявляється цікава закономірність, в ньому активною є частина «розгальмованих» учасників, які набули досвіду онлайн спілкування і продовжують поводитися так, як вже звикли спілкуватися та поводитися в особистому кіберпросторі, тобто без огляду на соціальні норми. Значна частина студентів, в тому числі з високою продуктивністю, демонструють звичне «розгальмування» та розкутість, недоречну спонтанність,

самопрезентацію, нарцистичну самовпевненість та нав'язування своїх поглядів, домінування, агресивні реакції. В цілому такі форми поведінки певною мірою толеруються всіма учасниками (студентами і педагогами) і починають розглядатися як *можлива нова нормативність*. Такі комунікативні практики поступово стають елементом нових правил спілкування.

Висновки

Отримані результати дозволяють зробити певні узагальнення.

Проблемне використання інтернету та його феноменологія динамічно змінюються. Негативна феноменологія, якій початково приділяли основну увагу дослідники (надмірна активність, залежності, ефект розгальмовування, токсичне саморозкриття) поступово зменшують свій вплив у кіберпросторі, витісняються завдяки розвитку культури та соціальної унормованості в соціальному та освітньому просторі.

В освітньому кіберпросторі навчальна діяльність студентів набуває творчого та продуктивного характеру та охоплює більшість студентів. В цілому освітній кіберпростір набув вимірів стимулюючого соціального середовища та сприяє розвитку діяльності та сфери особистого спілкування.

Тенденція продуктивного оволодіння інтернет-технологіями та сприяння розвитку спілкування та діяльності стає визначальною в багатьох осередках кіберпростору, охоплює особистий кіберпростір більшості студентів. В сучасному кіберпросторі зростає соціальна нормативність і сучасні студенти можуть вільно виявляти теплоту, доброту і великодушність. Тенденція побудови особистого позитивного кіберпростору, що сприяє навчанню, особистісному розвитку, розвитку міцних стосунків, сприяє зрілій поведінці, розвивається та утверджується в спільнотах студентів.

В особистому кіберпросторі відбувається формування інтернет-спільнот навколо значущої діяльності та їх підпорядкування соціальним нормам. Це поступовий, достатньо тривалий, процес, що передбачає відбір учасників, які можуть сприяти спільним цілям, для яких нормативна поведінка є природньою і обов'язковою. Правила інтернет-спільнот можуть бути досить суворі, і в окремих випадках, як свідчать отримані в дослідженні дані, етичні норми спілкування у кіберпросторі вищі, ніж у реальному житті.

Перспективи дослідження.

Картина спілкування та взаємодії у інтернет-просторі стає все складнішою, і вражає яскравістю феноменології. Розвивається необхідна для цієї феноменології термінологія, яка в силу новизни, приваблива і цікавить не лише дослідників, а й широку публіку.

Негативні практики спілкування та діяльності не витіснені. В кіберпросторі, як і у реальному спілкуванні, мають місце міжособистісні образи, відчуження, ігнорування, критика, агресія, однак соціальна нормативність у освітньому соціальному кіберпросторі зростає. Поступово і в осередках особистого кіберпростору уникають завдавати один одному занадто сильних емоційних ударів, контролюють почуття, утримуються від агресивних дій. Проведене дослідження лише частково відповідає на актуальний соціальний запит щодо створення змістовної детальної картини соціальної поведінки в інтернет-

просторі. Так чи інакше сучасні інтернет-технології, що формують все більш різноманітні інструменти спілкування, взаємодії, діяльності створюють великий обшир феноменології, що вимагає усестороннього дослідження, оскільки не отримує повноцінного пояснення в концептуальних рамках популярних теоретичних форматів базової конфліктності, маніпулятивності чи захисної поведінки. З цих міркувань дослідження продуктивної діяльності в кіберпросторі буде продовжено.

Література.

1. Aboujaoude E. Problematic Internet use: an overview. *World Psychiatry*. 2010 Jun;9(2):85-90. Doi: [10.1002/j.2051-5545.2010.tb00278.x](https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2010.tb00278.x)
2. Burger, C.; Bachmann, L. (2021). "Perpetration and victimization in offline and cyber contexts: A variable- and person-oriented examination of associations and differences regarding domain-specific self-esteem and school adjustment". *Int J Environ Res Public Health*. 18 (19): 10429. Doi:[10.3390/ijerph181910429](https://doi.org/10.3390/ijerph181910429)
3. Campbell M. A. (2005). Cyber bullying: an old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15 (1), 68-76.
4. Campbell M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., & Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *Sch Psychol Int*, 34(6), 613-629.
5. Carr, N. G. *The Shallows: How the Internet is Changing the Way We Think, Read and Remember*. Atlantic Books. 2020. 320 p.
6. Dahl D, Bergmark KH. Problematic internet use: A scoping review – longitudinal research on a contemporary social problem, 2006–2017. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*. 2020;37(6):497-525. Doi:[10.1177/1455072520941997](https://doi.org/10.1177/1455072520941997)
7. Ding H, Cao B and Sun Q (2023) The association between problematic internet use and social anxiety within adolescents and young adults: a systematic review and meta-analysis. *Front. Public Health* 11:1275723. Doi: [10.3389/fpubh.2023.1275723](https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1275723)
8. Fernandes, Blossom; Nanda Biswas, Urmi; Tan-Mansukhani, Roseann; Vallejo, Alma; Essau, Cecilia A. (September 2020). "The impact of COVID-19 lockdown on internet use and escapism in adolescents". *Revista de Psicología Clínica con Niños y Adolescentes*. 7 (n 3): 59–65. Doi:[10.21134/rpcna.2020.mon.2056](https://doi.org/10.21134/rpcna.2020.mon.2056).
9. Ghosting and destiny: Implicit theories of relationships predict beliefs about ghosting / G. Freedman, D.N. Powell, B. Le, K.D. Williams / *Journal of Social and Personal Relationships*. 2019. Vol. 36. № 3. P. 905—924. Doi:[10.1177/0265407517748791](https://doi.org/10.1177/0265407517748791)
10. Ghosting and orbiting: An analysis of victims' experiences / L. Pancani, D. Mazzoni, N. Aureli, P. Riva // *Journal of Social and Personal relations*. 2021. Vol. 38. № 7. P. 1987—2007. Doi:[10.1177/02654075211000417](https://doi.org/10.1177/02654075211000417)
11. Kamolthip, R., Chirawat, P., Ghavifekr, S., Gan, W. Y., Tung, S. E. H., Nurmala, I., Nadhiroh, S. R., Pramukti, I., & Lin, C.-Y. (2022). Problematic Internet use (PIU) in youth: A brief literature review of selected topics. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 46, Article 101150. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2022.101150>
12. Langos C. (2012). Cyberbullying: The Challenge to define. *Cyberpsychology*,

behavior, and social networking, 15, 6, 285-289.

13. Lopez-Fernandez, O.; Romo, L.; Kern, L.; Rousseau, A.; Lelonek-Kuleta, B.; Chwaszcz, J.; Männikkö, N.; Rumpf, H.-J.; Bischof, A.; Király, O.; et al. Problematic Internet Use among Adults: A Cross-Cultural Study in 15 Countries. *J. Clin. Med.* 2023, 12, 1027. <https://doi.org/10.3390/jcm12031027>

14. Pettoruso M, Valle S, Cavic E, Martinotti G, di Giannantonio M, Grant JE. Problematic Internet use (PIU), personality profiles and emotion dysregulation in a cohort of young adults: trajectories from risky behaviors to addiction. *Psychiatry Res.* 2020 Jul; 289:113036. Doi: 10.1016/j.psychres.2020.113036

15. Pontes HM, Macur M (2021) Problematic internet use profiles and psychosocial risk among adolescents. *PLoS ONE* 16(9). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257329>

16. Suler John (2004). "The Online Disinhibition Effect". *CyberPsychology & Behavior.* 7 (3): 321–326. Doi:10.1089/1094931041291295

17. Weinstein, A., & Aboujaoude, E. (2015). Problematic Internet use: An overview. In E. Aboujaoude & V. Starcevic (Eds.). *Mental health in the digital age: Grave dangers, great promise* (pp. 3–26). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med/9780199380183.003.0001>

18. Williams K.D. Ostracism // *The Annual Review of Psychology.* 2007. Vol. 58. P. 425—452. Doi:10.1146/annurev. psych.58.110405.085641

19. Young K (1998). "The relationship between depression and internet addiction". *CyberPsychology & Behavior.* 1: 25–28. Doi:10.1089/cpb.1998.1.25

Abstract. *The article examines the peculiarities of student communication in the Internet space, presents the results of an empirical study, outlines the phenomenology of student activity and communication in the educational process (counterproductive and productive strategies of behavior, eventuality, communicative envelopes of the educational process in cyberspace).*

Key words: *problematic Internet use (PIU), productive activity in the Internet space, cyberspace, educational cyberspace, personal cyberspace, counterproductive strategies of behavior, eventfulness in cyberspace, eventuality, communicative envelopes of the educational process in cyberspace.*

Науковий керівник: канд. психол. наук, доцент Боднар А. Я.

Стаття підготовлена в рамках теми «Психологічні умови та механізми функціонування особистості в реаліях сучасного українського суспільства».

Реєстраційний номер в УкрІНТЕІ: 0121U114361

Стаття відправлена: 31.07.2024 р.

© Гордієнко А. В.